

مکتبات فارسی در باب موسیقی

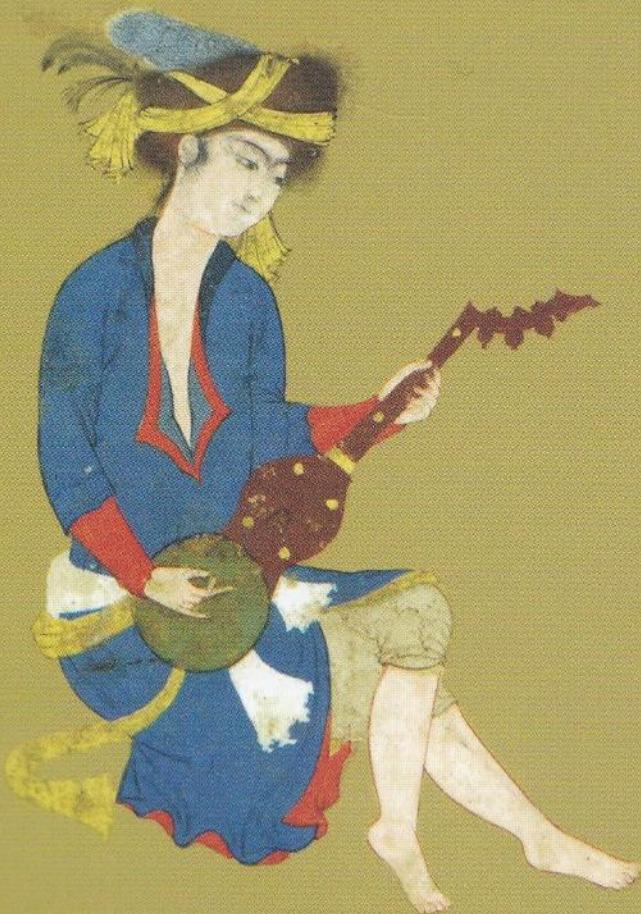
قرن پنجم تا نهم هجری قمری

مهرداد فلاحزاده

ترجمه سهند سلطان‌دoust

بته‌وون
مرکز موسیقی بته‌وون شیراز

Persian Writing on Music

A study of Persian musical literature

from 1000 to 1500 AD

Mehrdad Fallahzadeh

مکتوبات فارسی در باب موسیقی

تاریخ ادبیات موسیقایی فارسی

قرن پنجم تا نهم هجری قمری

مهرداد فلاحزاده

ترجمه‌ی سهند سلطاندوست

ویرایش: تحریره‌ی نشرمرکز

حروف‌چینی، نمونه‌خوانی، مسخه‌آرایی: بخش تولید نشرمرکز

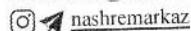
طرح جلد: فربیا مزی

چاپ اول، ۱۳۹۸، شماره‌ی نشر ۱۳۴۱، ۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۳-۴۵۷-۱

نشرمرکز: تهران، خیابان دکتر فاطمی، روبروی هتل لاله، خیابان باباطاهر، شماره‌ی ۸
تلفن: ۰۳۶۲-۴۶۲-۸۸۹۷، فاکس: ۰۶۵-۱۶۹

Email: info@nashr-e-markaz.com

همه‌ی حقوق چاپ و نشر ترجمه‌ی فارسی این کتاب با مجوز کتبی مؤلف
به طور انحصاری به نشرمرکز واگذار شده است.
تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شوه، از جمله فتوکپی، الکترونیکی،
ضبط و ذخیره در سیستم‌های بازیابی و بخش بدون دریافت مجوز قابلی و کتبی از ناشر منوع است.
این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» قرار دارد.

- سرشاسه فلاحزاده، Mehrdad, Fallahzadeh, M., عنوان و نام پدیدآور مکتوبات فارسی در باب موسیقی:
تاریخ ادبیات موسیقایی فارسی (قرن ۵ تا ۹ هجری قمری) / Mehrdad Fallahzadeh, سهند سلطاندوست
مشخصات ظاهري: ۵۵ ص:، مصور، جدول، نمونه. • پاداشفت عنوان اصلی: Persian Writing on music: a study
of Persian musical literature from 1000 to 1500 AD, c2005
ادبیات فارسی - قرن ۵ - ۹. • شناسه‌ی افزوده سلطاندوست، سهند، ۱۳۶۸. - . مترجم. • رده‌بندی کنگره ML ۳۴۴/۵
• رده‌بندی دیسکو: ۷۸۹ / ۹۵۵ • شماره کتاب‌شناسی ملی: ۶۶۹۵۵

فهرست

۱	پیش‌گفتار مؤلف بر ترجمه‌های فارسی
۲	مقدمه‌ی مترجم
۵	قدردانی
۷	علام اختصاری

۹ مقدمه

۹	درآمد
۱۰	قلمرو پژوهش
۱۵	هدف و روش
۱۸	منابع
۱۹	پیشینه‌ی پژوهش
۲۱	نحوه‌ی تنظیم اثر
۲۱	تعاریف، توضیحات و نکات دیگر
۲۳	یادداشت‌های مترجم

۲۵ فصل اول: خاستگاه‌ها

۲۵	مکتوبات موسیقایی پیش از ظهور ادبیات موسیقایی عربی
۳۱	ظهور ادبیات موسیقایی عربی
۳۹	یادداشت‌های مترجم

مکتوبات فارسی در باب موسیقی

فصل دوم: مکتوبات موسیقایی قرن پنجم ۴۱

۴۱	پیش‌زمینه
۴۴	معرفی آثار
۴۴	دانشنامه‌ی علایی اثر ابن سینا و جوزجانی
۵۰	شرح کتاب التعرف لمنهٔ اهل التصوف اثر مُستحملی
۵۳	صد میدان اثر انصاری
۵۴	کشف المحبوب اثر هجویری
۵۸	قابوس‌نامه اثر کیکاووس بن اسکندر
۶۱	ترجمه‌ی رساله‌ی قشیریه اثر ابوعلی الحسن بن احمد العثمانی
۶۳	یادداشت‌های مترجم

فصل سوم: مکتوبات موسیقایی قرن ششم ۶۵

۶۵	پیش‌زمینه
۶۷	معرفی آثار
۶۸	کیمیای سعادت اثر غزالی
۷۱	التصفیه فی احوال المتصوفه اثر عبادی
۷۲	حدائق الأنوار فی حقائق الأسرار اثر فخر رازی
۷۶	ترجمه‌ی دوم از رساله‌ی قشیریه از مترجم ناشناس
۷۶	نسخه‌ی خطی از اثری بی‌تاریخ حوالی سده‌ی ۶ق/۱۲م
۷۶	ترجمه‌ی فارسی تقویم‌الصحه
۷۸	یادداشت‌های مترجم

فصل چهارم: مکتوبات موسیقایی قرن هفتم ۷۹

۷۹	پیش‌زمینه
۸۱	معرفی آثار
۸۲	آداب الصوفیه اثر نجم الدین کبری
۸۳	ترجمه‌ی فارسی احیاء علوم الدین
۸۴	در علم موسیقی اثر بابا‌افضل
۸۵	حدیقة الحقيقة اثر احمد جام
۸۶	رساله‌ی سرّ سماع اثر علاء‌الدوله‌ی سمنانی
۸۷	ترجمه‌ی فارسی عوارف‌المعارف از ابومنصور ماشاده

فهرست

۸۸	اشجار و اشمار اثر علاء منجم
۹۰	کنز الرموز اثر امیر حسینی هروی
۹۱	دُرَة التاج لغُرَة الدِّبَاج اثر قطب الدین شیرازی
۹۵	نسخ خطی از آثار بی تاریخ استنساخ شده طی سده‌ی ۷ ق/۱۳
۹۵	مجمل الحکمه
۹۷	رساله‌ی موسیقی اثر محمد نیشابوری
۱۰۱	یادداشت‌های مترجم

فصل پنجم: مکتوبات موسیقایی قرن هشتم ۱۰۳

۱۰۳	پیش‌زمینه
۱۰۵	معرفی آثار
۱۰۵	رساله‌ی فریدون بن احمد سپهسالار در احوال مولانا جلال الدین مولوی
۱۰۷	اوراد الأحباب و فصوص الآداب اثر ابوالماخرازی یحیی باخرزی
۱۱۰	صبح الهدایة و مفتاح الكفاية اثر عز الدین کاشانی
۱۱۲	رساله‌ی چنگ اثر قمری
۱۱۳	نفائس الفنون فی عرایس العيون اثر آملی
۱۱۷	ترجمه‌ی فارسی کتاب الأدوار از یحیی بن احمد کاشانی
۱۱۷	طريقت‌نامه اثر فقیه کرمانی
۱۲۰	کنز التحف اثر حسن کاشانی
۱۲۵	خلاصه الأفکار فی معرفة الأدوار اثر شهاب الدین صیرفى
۱۲۵	عُنْيَةُ الْمُنْيَةِ از مؤلف نامعلوم
۱۲۷	ترجمه‌ی فارسی الأدوار از اسعد السمرقندی
۱۲۸	معدن المعانی اثر یحیی مسیری
۱۲۹	قصیده از شاعری نامعلوم
۱۲۹	نسخ خطی از آثار بی تاریخ استنساخ شده طی سده‌ی ۸ ق/۱۴
۱۳۱	المختصر المفید فی بیان الموسیقی و اصول احکامه
۱۳۳	یادداشت‌های مترجم

فصل ششم: مکتوبات موسیقایی قرن نهم ۱۳۵

۱۳۵	پیش‌زمینه
۱۳۷	معرفی آثار

مکتوبات فارسی در باب موسیقی

۱۳۷	جامع الألحان اثر عبدالقادر مراغی
۱۴۴	مقاصد الألحان اثر عبدالقادر مراغی
۱۴۵	شرح أدوار اثر عبدالقادر مراغی
۱۴۹	مجموعه‌ی تصانیف اثر عبدالقادر مراغی
۱۵۱	نقاوة الأدوار اثر فرزند عبدالقادر مراغی
۱۵۲	رساله‌ی موسیقی معمار
۱۵۶	رساله‌ی موسیقی اثر عبدالرحمن جامی
۱۵۷	مقاصد الأدوار اثر محمود بن عبدالعزیز بن خواجه عبدالقادر بن غیبی الحافظ المراغی
۱۵۸	نسخ خطی از آثار بی تاریخ استنساخ شده طی سده‌ی ۹ ق / ۱۵ م
۱۵۸	بیان قطعات چینی
۱۵۸	در اسمای دوازده مقام
۱۵۹	یادداشت‌های مترجم

فصل هفتم: چکیده، جمع‌بندی و دوره‌بندی ۱۶۱

۱۶۱	چکیده و جمع‌بندی
۱۶۲	قرن ۵ قمری / ۱۱ میلادی
۱۶۸	قرن ۶ قمری / ۱۲ میلادی
۱۷۰	قرن ۷ قمری / ۱۳ میلادی
۱۷۶	قرن ۸ قمری / ۱۴ میلادی
۱۸۰	قرن ۹ قمری / ۱۵ میلادی
۱۸۳	دوره‌بندی: دوره‌ها و ویژگی‌ها
۱۸۳	دوره‌بندی خُرد؛ دوره‌بندی رویکردها و دسته‌بندی آن‌ها
۱۸۳	رویکرد غیردینی
۱۸۴	متون نظری
۱۸۷	متون مسجع / منظوم، متون تعلیمی و پزشکی، و مجموعه‌های تصانیف
۱۸۸	رویکرد دینی
۱۸۸	متون نظری تصوف
۱۹۱	متون مسجع / منظوم و مجموعه‌ تصانیف
۱۹۱	دوره‌بندی کلان؛ دوره‌بندی نوع ادبی
۱۹۴	یادداشت‌های مترجم

فهرست

مؤخره ۱۹۵

۱۹۷.....	پیوست ۱
۱۹۷.....	نمودار طبقه‌بندی مکتوبات فارسی در باب موسیقی
۱۹۸.....	پیوست ۲
۲۰۱.....	پیوست ۳
۲۱۴.....	پیوست ۴
۲۱۴.....	یگانه نسخه‌ی خطی یافت شده از رساله‌ی موسیقی نیشابوری
۲۱۴.....	پیوست ۵
۲۱۴.....	نسخه‌ای خطی از ترجمه‌ی فارسی تقویم الصحة

كتابنامه ۲۱۷

۲۱۷.....	كتابها و مقالات
۲۲۲.....	واژه‌نامه‌ها و دانشنامه‌ها
۲۲۲.....	نسخه‌های خطی

نمایه ۲۲۳

۲۲۳.....	نمایه‌ی نام‌ها
۲۲۷.....	نمایه‌ی آثار

پیش‌گفتار مؤلف بر ترجمه‌ی فارسی

کتاب حاضر ترجمه‌ی فارسی رساله‌ی دکتری من است که آن را حدوداً چهارده سال پیش نوشتم و در جلسه‌ای با حضور پروفسور ژان دورینگ به عنوان منتقد از آن دفاع کردم. طبیعتاً همچون بسیاری از رساله‌های دکتری و حتی کارهای تحقیقی دیگر، این رساله کمبودها و نقایصی دارد. اما به رغم این کمبودها و نقایص و با گذشت بیشتر از یک دهه از نوشتن آن، هنوز معتقدم می‌توان از آن به عنوان مرجع استفاده کرد.

در طی چهارده سال گذشته بارها بر آن شدم که این رساله را به زبان فارسی ترجمه کنم و آن را در دسترس مردمی که خالق این ادبیات بودند قرار دهم. اما متأسفانه مشغله‌ی بسیار نگذاشت این مهم به انجام برسد. خوشبختانه آقای سهند سلطاندوست مدتی پیش در مورد ترجمه‌ی رساله با من تماس گرفتند و به همت ایشان است که ترجمه‌ی حاضر در دسترس خوانندگان قرار می‌گیرد. از ایشان که کار خطیر ترجمه را به انجام رساندند سپاسگزارم.

امید دارم خوانندگان و محققان ایرانی بتوانند از این کار بهره‌ای ببرند و در عین حال انگیزه‌ای شود برای تحقیقات وسیع تر در آینده‌ی نزدیک یا دور در این حوزه. همان‌طور که در مؤخره اشاره کرده‌ام، امیدوارم این تحقیق ادامه پیدا کند و مکتوبات فارسی قرن ده تا سیزده هجری در باب موسیقی را نیز در بر بگیرد؛ دورانی که حتی محققان پیش‌داوری‌های منفی بسیار در مورد آن دارند. نگارنده بر این عقیده است که بدون تحقیقاتی عمیق بر اساس منابع اولیه در مورد آن دوران، درک پیدایش سیستم دستگاهی حاضر در غبار زمان پنهان خواهد ماند.

متن ترجمه‌ی حاضر با موافقت کتبی من توسط نشرمرکز منتشر می‌شود و تنها ترجمه‌ی فارسی مورد تأیید من از این کتاب است، از نشرمرکز که چاپ ترجمه را تقبل کردن سپاسگزارم.

مقدمه‌ی مترجم

تحتین بار در سال ۹۴، زمانی که مشغول تحقیق برای نگارش پایان‌نامه‌ام در مقطع کارشناسی ارشد رشته‌ی «پژوهش هنر» بودم، از بخت مساعد، نسخه‌ی انگلیسی اثر حاضر را همچون غنیمتی نادر به‌چنگ آوردم و از آن بهره‌ها بردم. همان زمان جست‌وجویی کردم و دریافتم که متأسفانه این کتاب، به رغم اهمیت، اصالت و اعتبار آن، چندان که باید و شاید نزد محافل علمی داخل ایران شناخته شده‌است. پس با خود عهد بستم که پیش از شروع نگارش رساله‌ی دکتری‌ام، که در واقع قرار است ادامه‌ی بازه‌ی زمانی این اثر (قرن ۱۰ تا ۱۳) را بررسی کند، رساله‌ی دکتری ارزشمند مهرداد فلاح‌زاده را ترجمه و تقدیم خوانده‌ی فارسی‌زبان کنم.

با وجود مساعی سترگ و ستودنی استادان بزرگ موسیقی‌پژوه یا نسخه‌شناس در ایران، تاریخ نگاری ادبیات غنی موسیقایی ما تاکنون از مرحله‌ی آغازین «توصیف» چندان فراتر نرفته، تقریباً درجا زده، و به ندرت وارد مرحله‌ی «تحلیل» دقیق، علمی و روشنمند شده است. ترجمه‌ی اثر حاضر کوششی است در حد توان، در جهت جبران بخشی از کمبودهایی که در حوزه‌ی آثار پژوهشی درباره‌ی تاریخ مبهم موسیقی ایران‌زمین، و در این مورد تاریخ ادبیات موسیقایی فارسی، احساس می‌شود. این خلاً به‌ویژه بر اهل فن پوشیده نیست؛ و به باور نگارنده، روشنگری حقیقی درباره‌ی زوایای تاریک تاریخ موسیقی در ایران جز از رهگذر آثار «توصیفی- تحلیلی» از این دست، که بتواند ماده‌ی اولیه و نقطه‌ی عزیمت پژوهش‌های ژرف‌تر آینده باشد، میسر نمی‌شود.

از آن‌جا که نویسنده در فصل «مقدمه» خود به تفصیل در خصوص جزئیاتی از قبیل مسائل، اهداف، روش و ساختار پژوهش سخن گفته‌اند، در این‌جا برای پرهیز از اطناب کلام صرفاً به چند نکته‌ی کوتاه ضروری درباره‌ی ترجمه اشاره می‌کنم:

در جای جای کتاب، فقرات و شواهدی از آثار مختلف مورد بحث گنجانده شده که به جز چند مورد محدود (یعنی فهرست مندرجات کتاب‌های موسیقی کبیر فارابی، بخش موسیقی از الشفاء ابن سينا، الأدوار صفوی‌الدین ارمومی و نقاؤة‌الادوار عبدالعزیز بن عبدالقادر مراغی، و نیز بخش‌هایی از ترجمه‌ی التعرف لمذهب اهل التصوف اثر مُستملی)، همگی از نسخه‌ی اصلی کتاب، بدون دخل و تصرف اساسی،

مکتوبات فارسی در باب موسیقی

در ترجمه‌ی فارسی نقل شده است. اما در خصوص پنج مورد مذکور، از ترجمه‌هایی استفاده کردام که در متن میان قلاب به آن‌ها ارجاع داده شده و اطلاعات کتاب‌شناختی آن‌ها در پایان کتاب آمده است. همچنین پاره‌های مختصراً از کتاب به ادبیات موسیقایی سنسکریت و فرهنگ موسیقی هند می‌پردازد که نگارنده در ترجمه‌ی آن‌ها و امدادار یاری و همکاری مؤلف گرامی است که خود در این زمینه متخصص‌اند. پانویس‌ها همگی از مؤلف‌اند، به جز دو مورد که ترجمه‌ی آن‌ها بلا موضوع بوده و با توضیحات مترجم جایگزین شده‌اند. دیگر توضیحات مترجم، و نیز صورت زبان اصلی اسامی خاص در اولین استفاده، در پایان هر فصل آمده و در متن با عدد مشخص شده‌اند. در مورد ارجاعات کتاب‌شناختی درون‌منتهی به آثار غیرفارسی ترجمه‌نشده، اسامی خاص به صورت زبان اصلی حفظ شده، تا مراجعه به کتابنامه و پیگیری آن‌ها آسان باشد. همچنین در مورد کتاب‌ها و مقالات غیرفارسی که ترجمه‌ی مناسبی از آن‌ها منتشر شده و در دسترس بوده است، تا سرحد امکان نشانی ارجاعات را با کمک‌های بی‌دریغ خانم سحر سخایی به نسخه‌های ترجمه‌شده تغییر داده‌ام. این تغییرات به توصیه‌ی ناشر محترم در کتابنامه نیز لحاظ شده است. در پایان بر خود واجب می‌دانم که در وهله‌ی نخست از دکتر مهرداد فلاحتزاده تشکر کنم که افزون بر موافقت خود با انتشار این ترجمه، به رغم مشغله‌ی فراوان، موهبت راهنمایی و نعمت گره‌گشایی را از من دریغ نکردن، و به‌ویژه در مراحل پایانی کار، دوشادوش مترجم، وقت و دقت درخوری را صرف بهسازی ترجمه کردن. همچنین با نگارش مقدمه‌ای بر ترجمه‌ی فارسی به آن اعتبار بخشیدند. بعد لازم است از استاد ارجمند، خانم فرزانه طاهری، صمیمانه تشکر کنم که اگر نظر باریک‌بین ایشان بر کار ناپخته‌ی این جوان کم تجربه نمی‌افتد، تمام تلاش‌های او دست آخر جز گره بر باد زدن نمی‌بود. بنده نه فقط در مورد این کتاب، که تا همیشه مديون آموزه‌های گرانبهای ایشان خواهم بود. همچنین از عزیزان نشرمرکز، مدیر محترم آن، آقای علیرضا رمضانی و نیز سرکار خانم براتزاده، سرکار خانم الهوردی، و سرکار خانم شیدا فارسی سپاس ویژه دارم که با پُرdbاری و گشاده‌رویی چراغ امید را در دل ام زنده نگه داشتند.

و نیز از پدر بزرگوارم، استاد محمد رضا سلطان‌دوست، که پا به پای من پیش‌نویس ترجمه را خواندند و نظرشان را بیان کردند؛ از خانم سارا رهنمون که با تیزبینی و نکته‌سننجی خطاهای متن پیش‌نویس را مذکور شدند؛ و در نهایت، از استادان ارجمند در دانشکده‌ی هنر و معماری دانشگاه تربیت‌مدرس، دکتر مهدی کشاورز افشار، دکتر اصغر فهیمی فر و دکتر رضا افهمی، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنم. بدیهی است که کلیه‌ی کاستی‌های محظوم ترجمه به عهده‌ی من است و بس. امید دارم به نظر خطابوش بر من بیخشايند و با نظرات راهگشای خود مرا رهین منّ سازند.

سهند سلطان‌دوست

دی ماه ۱۳۹۷

مکتوبات فارسی در باب موسیقی

نمود خالق پلست عبارت که در این عراق / کوایلک و نم خالق / نمایلک و نم پرسک
 کلیلک و نم ندا / کلیلک و نم اند / کلیلک و نم ره طا / کلیلک و نم اصفهان / کلیلک و نم حیفی
 کلیلک و نم اشان / نم بال علاوه ای الاشت خود / نم جور لر شم / الالا بر کشی هر دوی اهل انت
 عشاق مشوه و میان راست و غشان / نم باش و شنیش / و نم بالک دند ای هم خیر / دنها
 بیلید کلیز شم باش / بایلید هر دلک / بایلید طلق / بایلید اند طاق / بایلید شنیش /
 و بایلید عشاقی / تمام است بجهه عشاقی / است و مع / دل معلم شویز / و برو / دل میشاد
 - خد برده عاست و مهد برده عالندی / که نهاند / خاند / نهاند / ای اکهند / نهاند / طفن / ده
 - دایر ده نیسا زیج کویند / و برو / دنگلک / دنگلک / دنگلک / دنگلک / دنگلک / دنگلک /
 عراق / لاهه بست خوار / دنگلک /
 از ده عادی خات / جور رهادی / بایاختن / تویی / دیین / شد / طاعدا / طاعدا / نیز / نه
 - برو / دله / نم از ش / تو راه ت خات / و برو / دله / نم از ش / تو راه ت خات / هم کلیلک / دله / نم
 لاهنک / هم کلیلک / دله / نم از ش / تو راه ت خات / هم کلیلک / دله / نم از ش / تو راه ت خات /
 بس کلیلک / دله / نم از ش / تو راه ت خات / و برو / دله / نم اصفهان / عجمی که نهاند / کلیلک / دله / نم
 خاند / و برو / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دلیلک / اصفهان / باص و برو / دنه / کی سارکار
 لکلکویی / سه تیجی / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم
 ما زده / کلیلک / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم
 بونک / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات /
 بهمت / تو زده / عراق / نیستر / و هر ز همچ / و قش خ / شر / نهان / شنکه / نهان / شن
 لست / نهان / بونک / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم
 شنکه / نهان / کلیلک / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم
 نهان / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات /
 قلیز / بونک / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات /
 - بجهه / اخزین / ای ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات / دله / نم از ش / تو راه ت خات /

کتاب حاضر حاصل کوششی است برای درک و تفسیر بهتر تحول مکتوبات فارسی در باب موسیقی، با تمرکز بر رویکردهای متفاوت این آثار و دگرگونی موضوعات آن‌ها، از آغاز قرن پنجم تا پایان قرن نهم هجری قمری؛ یعنی دوره‌ای که می‌توان آن را عصر کلاسیک مکتوبات فارسی در باب موسیقی نام نهاد.

پیدایش ادبیات موسیقایی به عنوان نوعی از ادبیات عالمانه نتیجه‌ی تمرکزدایی سیاسی و فرهنگی از دستگاه خلافت عباسی بود. همچون اغلب دیگر انواع ادبیات عالمانه در زبان فارسی، ترجمه و تلخیص و تشریح آثار عربی نقشی اساسی در شکل‌گیری و شکوفایی ادبیات موسیقایی فارسی ایفا کرده است.

می‌توان دو رویکرد اصلی، یعنی رویکرد دینی و غیردینی را، در بین مکتوبات فارسی در باب موسیقی از هم تمیز داد. الگویی که بر سیر تحول مکتوبات فارسی در باب موسیقی حاکم است امکان ارائه‌ی دوره‌بندی خاصی در سیر تحول این نوع ادبی را فراهم می‌کند. این دوره‌بندی کلان پنج مرحله‌ی متفاوت را به دست می‌دهد.

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی

از کتاب‌های نشر مرکز

- گردشگری موسیقی توسعه‌ی پایدار شهری و روسانی در ایران دکتر محمدرضا آزاده‌فر
ساختمار ملودی در موسیقی ایرانی دکتر محمدرضا آزاده‌فر
موسیقی‌شناسی فرهنگ تحلیلی مقاومیت بابک احمدی
موسیقی و ذهن آتنوئی استور / غلامحسین معتمدی

ISBN: 978-964-213-457-1

9 789642 134571

۵۹۵۰۰ تومان